

Jakub Kujawa

**ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE
BYDGOSKIEGO KOMBINATU BUDOWLANEGO
„WSCHÓD”
W BYDGOSZCZY W LATACH 1969-1980**

Posługując się myślą B. Jałowickiego¹, wyjaśniającą schemat społecznego wytwarzania przestrzeni, jednym z podmiotów („aktorów”) tego procesu w okresie „realnego socjalizmu” były przedsiębiorstwa budownictwa mieszkaniowego i przemysłowego. To one odpowiadały bezpośrednio za kształt dwóch największych i najważniejszych stref miasta: przestrzeni industrialnej i przestrzeni mieszkaniowej. Za przedmiot zainteresowania poniższych rozważań wybrany został Bydgoski Kombinat Budowlany „Wschód”, który odpowiadał za produkcję elementów prefabrykowanych i bezpośrednie wykonanie wielopłytowego budownictwa mieszkaniowego. Autor artykułu postara się odtworzyć schemat struktury organizacyjnej i określi podstawowy zakres funkcjonowania kombinatu, natomiast w podsumowaniu podjęta zostanie ocena skutków działalności tego przedsiębiorstwa budowlanego.

Zakres chronologiczny pracy mieści się w latach 1969-1980, a więc od daty powołania jednostki przez organ nadrzędny, do schyłku dekady gierkowskiej i końca realizacji kolejnego planu gospodarczego (1976-1980).

Za twórczość dociekań badawczych posłużyły archiwalia, wytworzone przez bydgoski kombinat budowlany, które obecnie zdeponowane są w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. Natomiast literatura przedmiotu, dość obficie zajmująca się zagadnieniami gospodarczymi w okresie PRL, w tym budownictwem mieszkaniowym, nie pozwala bliżej zapoznać się z całościową działalnością kombinatu. Faktycznie na gruncie regionalnego czasopiśmiennictwa historycznego brak jest naukowych pozycji zajmujących się przedsiębiorstwami budowlanymi w okresie PRL.

¹ B. Jałowicki, *Spoleczne wytwarzanie przestrzeni*, Warszawa 1988, s. 11-39.

Struktura organizacyjna i zarządzanie dokumentacją w bydgoskim kombinacie budowlanym

Powołanie przedsiębiorstwa i jego struktura organizacyjna

W przeciągu nieco ponad 10 lat od powstania, kombinat przeszedł kilka reorganizacji i przekształceń struktury organizacyjnej, za którymi w parze szły dwukrotne zmiany nazw przedsiębiorstwa.

Bydgoski Kombinat Budowy Domów – Przedsiębiorstwo w „Budowie” (dalej cyt. BKBD – PwB) z siedzibą w Bydgoszczy przy ul. Przemysłowej 22 (potem 34) został powołany do życia zarządzeniem nr 66 Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z dnia 10 lipca 1969 r. Za przedmiot działania przedsiębiorstwa wyznaczono prowadzenie budowy wytwórni elementów wielkopłytowych oraz zapoczątkowania, jeśli było to możliwe, działalności produkcyjnej w ramach budowanego przedsiębiorstwa. Bezpośredni nadzór nad przedsiębiorstwem objęło Bydgoskie Zjednoczenie Budownictwa w Bydgoszczy (BZB)².

Przedsiębiorstwem zarządzał (naczelny) dyrektor, który reprezentował je na zewnątrz oraz odpowiadał za jego działalność. Dyrektor kierował działalnością kombinatu przy pomocy zastępców: główny księgowy odpowiadał za prace działu księgowości i finansów i stał na straży nienaruszalności majątku przedsiębiorstwa, natomiast naczelny inżynier oraz zastępca dyrektora ds. zaplecza, oprócz kierowania podległymi im komórkami organizacyjnymi, zastępowali dyrektora w okresie jego nieobecności na mocy udzielonego pełnomocnictwa. Dyrektorowi przedsiębiorstwa bezpośrednio podlegał też główny ekonomista, asystent dyrektora ds. zarządzania i organizacji pracy, radca prawny oraz dział kadr i szkolenia. Do składania w imieniu BKBD – PwB oświadczeń w zakresie praw i obowiązków majątkowych upoważniony był w tym okresie dyrektor, jego zastępcy oraz pełnomocnicy przedsiębiorstwa, jeśli byli ustanowieni³.

Naczelną zasadą obowiązującą w przedsiębiorstwie była zasada jednoosobowego kierownictwa, tak aby na czele każdej jednostki organizacyjnej przedsiębiorstwa stał jeden kierownik. Z tego tytułu każdy pracownik miał podlegać jednemu przełożonemu, od którego otrzymywał polecenie służbowe. Jednak regulamin przewidywał, iż jeśli pracownik otrzymał polecenie służbowe od niebezpośredniego przełożonego, zajmującego wyższe stanowisko pracy, był zobowiązany wykonać jego polecenie⁴.

W przedsiębiorstwie obowiązywały dwie podstawowe formy regulujące system zarządzania. Do pierwszej grupy należały polecenia i decyzje bieżące wydawane w zależności od sytuacji w formie ustnej lub pisemnej, natomiast do drugiej grupy zaliczano wewnętrzne akty normatywne, na które składały się zarządzenia i pisma ogólne, stanowione tylko przez dyrektora lub jego zastępców oraz polecenia służbowe wydawane przez wszystkich członków dyrekcji. Naczelny dyrektor miał prawo w porozumie-

² Archiwum Państwowe w Bydgoszczy [dalej cyt. APB], Rejestr Przedsiębiorstw Państwowych, Bydgoski Kombinat Budowy Domów – Przedsiębiorstwo w „Budowie” [dalej cyt. BKBD – PwB], 1969-1978, sygn. 123.

³ Tamże.

⁴ APB, BKBD – PwB, Zasady działania BKBD – PwB (1969), sygn. 66.

niu z samorządem robotniczym stanowić regulamin organizacyjny jednostki, na którym opierał się główny porządek organizacyjno-funkcjonalny przedsiębiorstwa. Zasadniczo kierownicy komórek organizacyjnych oraz podlegli pracownicy nie mieli uprawnień do wydawania wewnętrznych przepisów normatywnych (zarządzeń i poleceń) skierowanych do pracowników innych komórek organizacyjnych z wyjątkiem sytuacji, które wymagały podjęcia w sposób doraźny decyzji, w momencie zagrożenia zdrowia i życia ludzkiego, albo grożącej przedsiębiorstwu szkodzie⁵.

Pierwszym dyrektorem przedsiębiorstwa powołanym przez regionalne zjednoczenie budownictwa był inż. Jan Maruda, który nominację dyrektorską otrzymał 15 września 1969 r. Jego zastępcą ds. zaplecza Józef Szmolda został upoważniony do składania w imieniu kombinatu oświadczeń prawnych i majątkowych.

Bankiem finansującym działalność BKBD – PwB był Bank Inwestycyjny w Bydgoszczy. Przedsiębiorstwo prowadziło rachunkowość opartą na przepisach i wytycznych BZB.

Co najmniej od 1971 r. w strukturze organizacyjnej kombinatu funkcjonował główny dyspozytor, stojący na czele jednostki organizacyjnej o tej samej nazwie, która podlegała bezpośrednio pod pion naczelnego dyrektora. Główny dyspozytor był najważniejszym realizatorem planów operacyjnych, działając w oparciu o pełnomocnictwa dyrektora kombinatu. Zajmował się m. in. nadzorem przebiegu procesów produkcyjnych w systemie dobowo-zmianowym.⁶ Główny dyspozytor, zarządzeniem wewnętrznym naczelnego dyrektora BKBD z dnia 1 lutego 1975 r., został podporządkowany zastępcy dyrektora ds. produkcji budowlanej, aby jak stwierdzono w uzasadnieniu decyzji, włączyć pozostałych uczestników procesu produkcyjnego w problemy bezpośrednio związane z działalnością Zakładu Produkcji Budowlanej, i przede wszystkim zwiększyć terminowe oddawanie budynków mieszkalnych do eksploatacji.⁷ Jednak bardzo szybko główny dyspozytor ponownie znalazł się w pionie bezpośrednio podporządkowanym naczelnemu dyrektorowi (sierpień 1975 r.), potwierdzając ogólny trend dużej częstotliwości zmian organizacyjnych na wyższym szczeblu zarządzania przedsiębiorstwem, szczególnie w segmencie nadzorowania produkcji budowlanej.

Podstawowe zasady organizacji struktury wewnętrznej bydgoskiego kombinatu budowlanego zawarto w dokumencie pt. „Projekt techniczny systemu organizacji i zarządzania kombinatu budowy domów. Struktury organizacyjne kombinatu budowy domów”, wydane drukiem pod koniec 1971 r. przez Instytut Organizacji i Mechanizacji Budownictwa w Warszawie. W przekroju poziomym strukturę organizacyjną oparto na trójszczeblowym układzie zarządzania, który przyjął zasadę wydzielenia zarządu kombinatu oraz dwóch podstawowych jednostek produkcyjnych, czyli zakładów, realizujących założenia fabryczne (zarząd kombinatu – zakład produkcyjny – oddział produkcyjny

⁵ Tamże.

⁶ APB, Bydgoski Kombinat Budowlany „Wschód” [dalej cyt. BKB „Wschód”], Struktura organizacyjna BKB „Wschód” z dnia 9 lutego 1974 r., sygn. 69.

⁷ APB, Bydgoski Kombinat Budowy Domów [dalej cyt. BKBD], Struktura organizacyjna BKBD w roku 1975, sygn. 70.

i budowa). Dla realizacji tzw. celów szczytkowych w zintegrowanym procesie produkcji powstały dwie wyodrębnione jednostki produkcyjne: Zakład Produkcji Prefabrykatów (ZPP), który prowadził działalność w oddziałach produkcyjnych oraz Zakład Produkcji Budowlanej (ZPB), wykonujący zadania na budowach poprzez kierownictwa robót wyspecjalizowanych. Zakłady posiadały jednostki zaplecza bezpośrednio związanego z ich pracami produkcyjnymi. Wyspecjalizowaną jednostką zabezpieczającą realizację celów gospodarczych kombinatu przez działalność projektowo-kosztorysową był wyodrębniony organizacyjnie i finansowo w zarządzie Zakład Projektowy. W przekroju pionowym w organizacji zarządzania wyróżniono 4 pionary zarządu oraz wyodrębniono wspomniane już stanowisko głównego dyspozytora⁸. Jednak z upływem czasu treść dokumentu była często modyfikowana przez akty normatywne, głównie stanowione przez kolejnych dyrektorów BKBD.

Zastosowanie trójszczeblowego systemu zarządzania nie uchroniło kombinatu przed opóźnieniami w oddawaniu obiektów mieszkalnych do eksploatacji, ponieważ struktura organizacyjna w zakresie działania produkcji budowlanej okazała się wadliwa. Przede wszystkim nastąpił przerost administracji umysłowej, głównie kierowniczej, oraz namnożone zostały różnorodne, samodzielne komórki organizacyjne, przez co wytrącona została elastyczność działania, a proces decyzyjny opierał się na niezliczonych, międzykierowniczych uzgodnieniach. Dlatego w 1975 r. wprowadzono na poziomie produkcji budowlano-montażowej układ dwuszczeblowy, który scentralizował różne funkcje planistyczno-wykonawcze w pionie zastępcy dyrektora ds. produkcji budowlanej. Aby poprawić kontrolę i zdynamizować prace na licznych placach budowy, zamiast Kierownictwa Budowy Osiedli, powołano cztery Kierownictwa Grupy Robót, powstało też Kierownictwo Grupy Robót Wykończeniowych i Kierownictwo Robót Drogowych i Zieleni. Nadal działał Zakład Produkcji Prefabrykatów i Zakład Produkcji Budowlanej, natomiast Zakład Projektowy wraz z Pracownią Geodezyjną, został połączony z Biurem Projektowo-Badawczym Budownictwa Ogólnego „Miastoprojekt” w Bydgoszczy⁹. W wyniku kolejnych zmian schematu struktury organizacyjnej, wymuszonych zabezpieczeniem wykonania zadań produkcyjnych, wspomniane wyżej kierownictwa grupy robót, w zależności od przydzielonych zadań, łączyły się w większe, scentralizowane jednostki.

Zarządzeniem nr 111 Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z dnia 31 grudnia 1971 r. przedsiębiorstwo zmieniło nazwę oraz skonkretyzowało przedmiot działania. Odtąd jednostka nosiła nazwę Bydgoskiego Kombinatu Budowy Domów z siedzibą w Bydgoszczy przy ul. Przemysłowej 34 (BKBD). Statutowym przedmiotem działania kombinatu jako Generalnego Wykonawcy Inwestycji (GRI) było fabryczne wykonanie i montaż budynków mieszkalnych, prowadzenie prac budowlano-montażowych z zakresu budownictwa ogólnego oraz działalność pomocnicza i usługa dla potrzeb bieżącej produkcji.

⁸ APB, BKBD, Projekt techniczny systemu organizacji i zarządzania kombinatu budowy domów. Struktury organizacyjne kombinatu budowy domów, Zeszyt nr 1, sygn. 67.

⁹ Tamże.

Na podstawie nominacji naczelnego dyrektora BZB z dnia 3 stycznia 1972 r. starym-nowym dyrektorem został inż. Jan Maruda. Pełnił on funkcję do 10 września 1973 r. Stanowisko pierwszego zastępcy dyrektora ds. organizacji i przygotowania produkcji otrzymał mgr Tadeusz Girzejowski, który wraz z trzema pozostałymi zastępcami, stworzył kadre kierowniczą przedsiębiorstwa. W tym czasie do najważniejszych osób odpowiedzialnych za rozruch produkcyjny kombinatu należał mgr inż. Zdzisław Klimkiewicz (zastępca dyrektora ds. produkcji przemysłowej), inż. Jerzy Tomaszewski (zastępca dyrektora ds. produkcji budowlano-montażowej) oraz Władysław Połec (zastępca dyrektora ds. spraw pracowniczych). Także powołany został główny księgowy kombinatu, Witold Rozmysłowicz. Dyrektor oraz trzech jego zastępców otrzymało uprawnienia do składania oświadczeń w zakresie praw i obowiązków majątkowych przedsiębiorstwa¹⁰.

Do powstania BKB „Wschód” w Bydgoszczy następcami mgra inż. Jana Marudy na stanowisku dyrektora przedsiębiorstwa byli: mgr inż. Henryk Wyka (1973-1977), mgr Lucjan Malan (1977-1978) oraz mgr inż. Stefan Chazbijewicz (1978 r.).

Ostatnia reorganizacja związana ze zmianą nazwy miała miejsce pod koniec 1978 r. Mianowicie zarządzeniem nr 79 Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z dnia 28 listopada 1978 r. zmieniono nazwę kombinatu na Bydgoski Kombinat Budowlany „Wschód” w Bydgoszczy (BKB „Wschód”), nad którym zwierzchnictwo nadal posiadało BZB. W skład BKB „Wschód” weszły cztery duże jednostki organizacyjne, prowadzone wg zasad wewnętrznego, pełnego rozrachunku gospodarczego. Wiodącą rolę odgrywał Zakład Budowlano-Montażowy, do pozostałych jednostek należał Zakład Elementów Budowlanych i Zakład Sprzętu Transportu Technologicznego (przedsiębiorstwa zlokalizowane przy ul. Przemysłowej 34), oraz mieszczący się przy ul. E. Orzeszkowej 16 Zakład Instalacyjno-Inżynieryjny. W zarządzeniu wspomniano o możliwości tworzenia nowych zakładów w ramach kombinatu oraz łączenia i likwidowania już istniejących, za zgodą Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych. Wykonawstwo obiektów mieszkalnych i prefabrykatów budowlanych obejmowało nie tylko potrzeby produkcji kombinatu na rzecz ośrodka bydgoskiego, lecz także innych jednostek organizacyjnych BZB działających na terenie woj. bydgoskiego lub na pozostałych obszarach wyznaczonych w ramach formalnie ustalonego planu ilościowo-asortymentowego¹¹.

Dyrektora kombinatu powoływał i odwoływał, w imieniu Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych, naczelnny dyrektor BZB. Dyrektor zarządzał przedsiębiorstwem jednoosobowo, mając przy boku zastępców, dyrektorów zakładów i głównego księgowego, jednocześnie zarządzał on jednostką wiodącą, czyli Zakładem Budowlano-Montażowym. Z szeregu obowiązków i uprawnień dyrektora ważną rolę odgrywało prawo stanowienia regulaminu organizacji wewnętrznej i wprowadzenia w nim zmian, jeśli wystąpiła taka konieczność. Dyrektor poprzez tworzenie wewnętrznych normatywów miał formalną możliwość regulacji rytmu pracy wielozakładowego przedsiębiorstwa budowlanego, jednak w praktyce oddziaływanie regulaminu zależne było od po-

¹⁰ APB, Rejestr Przedsiębiorstw Państwowych, BKBD, dz. cyt., sygn. 123.

¹¹ APB, Rejestr Przedsiębiorstw Państwowych, BKB „Wschód” (1978-), sygn. 123.

zycji dyrektora i kadry kierowniczej, oraz układu relacji zawodowych pomiędzy dyrekcją a przełożonymi. Według statutu z 1979 r. w sprawach zastrzeżonych dla zakresu działania Kolegium Kombinatu, dyrektor miał obowiązek podejmować decyzje po zasięgnięciu opinii Kolegium, oraz miał działać w zgodzie z wiążącymi go uchwałami ustanowionymi przez Kolegium. Zastępców dyrektora kombinatu, dyrektorów zakładów kombinatu, głównego księgowego, powoływał i odwoływał naczelnny dyrektor BZB na wniosek dyrektora BKB „Wschód”. Kierownictwo działało na mocy udzielonych upoważnień dyrektorskich i ponosiło indywidualną odpowiedzialność za skutki podejmowanych decyzji. Od 1 stycznia 1979 r., czyli daty wejścia w życie wspomnianego powyżej zarządzenia nr 79, dyrekcje kombinatu objął mgr inż. Stefan Chazbijewicz, którego pierwszym zastępcą został inż. Grzegorz Korzeniowski, kierownik ds. techniki i rozwoju¹².

Organem BKB „Wschód”, obok głównego dyrektora i dyrektorów poszczególnych zakładów kombinatu, było Kolegium Kombinatu, mające charakter stanowiący i opiniodawczo-doradczy. Kolegium działało na mocy statutu kombinatu i uchwalonego przez siebie regulaminu, zatwierdzonego przez dyrektora jednostki. Do składu Kolegium należał dyrektor kombinatu – jako przewodniczący, zastępcy dyrektora i główny księgowy oraz dyrektorzy poszczególnych zakładów tworzących BKB „Wschód”. W posiedzeniach Kolegium mogli brać udział z głosem doradczym przedstawiciele samorządu robotniczego, organizacji społecznych, nauki, głównych odbiorców i dostawców, banku finansującego kombinat i in. Kolegium podejmowało uchwały zwykłą większością głosów, w przypadku równej liczby głosów decyzje podejmował główny dyrektor. W sprawach, gdzie miały zapaść uchwały stanowiące, wymagana była obecność co najmniej $\frac{3}{4}$ członków Kolegium. Jeśli dyrektor stwierdził niezgodność ustanowionej przez Kolegium uchwały z zasadami i celami Kombinatu, miał prawo i obowiązek zawiesić wykonania takiego normatywu. Do spraw, które wymagały uchwał stanowiących, należały wieloletnie i krótkookresowe programy i plany gospodarcze Kombinatu, programy jakości wyrobów i produkcji podstawowej oraz kwestie budowy i eksploatacji wspólnych urządzeń socjalno-bytowych. Kolegium, jako organ opiniodawczo-doradczy, rozpatrywało m. in. rozdział planowanych zadań i środków, sprawozdania i bilanse z działalności kombinatu, wydawało też oceny z zakresu bezpieczeństwa, ochrony przeciwpożarowej i higieny pracy.

O podległości służbowej dyrektorów poszczególnych zakładów budowlanych wchodzących w skład kombinatu była już mowa, należy więc pokrótce przedstawić ich podstawowe obowiązki. Zakres tych obowiązków był dość obszerny i dotyczył planowania, organizowania i kontroli działań i środków przeznaczonych do realizacji poszczególnych zadań, prowadzenia czy raczej kontrolowania polityki płac, zatrudnienia i polityki kadrowej, zapewnienia bezpiecznych warunków pracy. Dyrektorzy mieli też odpowiadać za wydajność pracy i zabezpieczenie mienia zakładów, a więc kwestii, które w ówczesnym systemie były słabo nadzorowane i uchodziły za piętę achillesową uspołecznionej gospodarki.

¹² Tamże: Statut BKB „Wschód” z dnia 2 maja 1979 r.

W ramach kombinatu działała Rada Techniczno-Ekonomiczna, powoływana nieobligatoryjnie przez dyrektora jako ciało opiniotawczo-doradcze. Skład rady ustalał główny dyrektor kombinatu zarówno zapraszając do obrad pracowników, jak i specjalistów z różnych dziedzin życia gospodarczego i naukowego wywodzących się spoza kombinatu. Rada posiadała własny regulamin zatwierdzony przez dyrektora przedsiębiorstwa.

Samorząd Robotniczy (SR)¹³ wraz z jego organami formalnie reprezentował interesy pracownicze, głównie w kwestii warunków pracy i spraw socjalnych oraz umożliwiał współzrądy robotników w zarządzaniu przedsiębiorstwem. W istocie SR w obrębie przedsiębiorstwa sprawował funkcję ideowo-polityczną i społeczno-ekonomiczną, wykorzystując do tego celu ideę samorządności, traktowaną przez komunistów w sposób powierzchowny. Działalność tego organu posłużyła lokalnym władzom partyjnym do częstego sondowania i kontrolowania nastrojów panujących wśród załogi kombinatu, o czym świadczył fakt upolitycznienia funkcji przewodniczącego prezydium samorządu, którym zawsze był I sekretarz Komitetu Zakładowego PZPR (KZ PZPR). Główną platformą działania samorządu były posiedzenia Konferencji SR (KSR), w skład której wchodził członkowie KZ PZPR, Rady Zakładowej, zarządu zakładowego Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (ZSMP), załogi pracowniczej (wyłaniany na naradach wytwórczych) i in. Przedstawiciele robotników wybierani byli na okres 1 roku i musieli stanowić co najmniej 1/3 składu konferencji. Podczas obrad KSR podejmowała uchwały zwykłą większością głosów, które nabierały mocy prawnej przy obecności przynajmniej połowy członków posiedzenia. Uchwały KSR obowiązywały całe przedsiębiorstwo, dzięki czemu zamierzano zwiększyć odpowiedzialność załóg pracowniczych za wykonanie zadań gospodarczych¹⁴.

Ogniwem tworzącym samorząd robotniczy była wspomniana powyżej Rada Zakładowa (RZ) oraz Rada Robotnicza (RR). Podczas pierwszej konferencji wyborczej RZ w 1972 r. wybrano na okres pierwszej kadencji (1972-1975) 13-osobowe plenum RZ, 3-osobową Komisję Rewizyjną RZ oraz 11-osobową RR. W okresie swojej kadencji Rada jako organ związkowy z różną częstotliwością obradowała podczas posiedzeń plenarnych i prezydiów. Członkowie Rady powoływali komisje problemowe, które zajmowały się m. in. sprawami socjalno-bytowymi pracowników, ochroną pracy, produkcją, postępem technicznym w kombinacie.¹⁵ Stopień niezależności pracy związkowców kontrolowali członkowie organizacji partyjnej: w momencie rozpoczęcia w 1976 r. drugiej kadencji RZ stopień upartyjnienia plenum wyniósł 73%. W tym czasie powołano Grupy Związkowe jako podstawowe ogniwo działalności związkowej, na czele której stał Mąż Zaufania, jego zastępca i Grupowy SIP (Grupowy Społeczny Inspektor Pracy). Schemat organizacji związkowej w drugiej połowie lat 70. XX w. zamierzano dostosować do ogólnej struktury

¹³ Ustawa z dnia 20 grudnia 1958 r. o samorządzie robotniczym (Dz. U. z 1958 r., nr 77, poz. 397).

¹⁴ APB, BKBD, Ocena zadań i regulamin Samorządu Robotniczego w 1978 r., sygn. 7.

¹⁵ APB, BKB „Wschód”, Sprawozdanie z działalności rady zakładowej przy BKBD w Bydgoszczy za okres 1972-1975, sygn. 1.

organizacyjnej BKBD, tworząc 4 Rady Oddziałowe, odpowiadające głównym pionom zarządzania kombinatem¹⁶.

W ramach struktury kombinatu działały stałe komisje, rady oraz zespoły o charakterze doraźnym, zajmujące się różnorodnymi zagadnieniami dotyczącymi funkcjonowania BKB „Wschód”. W marcu 1980 r. przejawiała aktywność 17 ciał organizacyjnych tego typu.

Wybrane elementy systemu zarządzania dokumentacją

Dzięki zarządzeniom dyrektora BKBD – PwB z 1970 r. możemy przynajmniej na etapie uruchomienia kombinatu zapoznać się z podstawowymi elementami systemu kancelaryjnego i ogólnym kształtem biurowości. Z opracowanej instrukcji obiegu dokumentów wynika, iż w przedsiębiorstwie obowiązywał system kancelaryjny dziennikowy, co wiązało się z rejestrowaniem w dzienniku korespondencyjnym każdego wpływającego i wychodzącego pisma z jednostki organizacyjnej.¹⁷ Korespondencja wpływająca do sekretariatu kombinatu była rejestrowana w dzienniku korespondencyjnym, na piśmie zamieszczano liczbę dziennika i datę wpływu (prezentę). Po zarejestrowaniu, kolejnym punktem zatrzymania pisma był dyrektor przedsiębiorstwa lub wyznaczony w razie jego nieobecności zastępca, który dokonywał dekretacji dokumentu. Korespondencję zadekretowaną terminem POR (proszę o rozmowę) sekretariat dodatkowo rejestrował w specjalnie założonym terminarzu pism. Zadekretowaną korespondencję przekazywano następnie do poszczególnych komórek organizacyjnych za pokwitowaniem w dzienniku korespondencyjnym. W poszczególnych komórkach organizacyjnych znów rejestrowano numer pisma w dzienniku korespondencyjnym, które kierownik przydzielał odpowiedniemu pracownikowi do ostatecznego załatwienia za pokwitowaniem w dzienniku korespondencyjnym. Pracownik przygotowujący wysyłkę pisma (ekspedycję), po uzgodnieniu jej treści z przełożonym, dokonywał rejestracji dokumentu w dzienniku korespondencyjnym działu lub sekcji i wkładał do teczki podpisowej. Dokument w teczce był jeszcze raz sprawdzany przez kierownika i parafowany przez niego z lewej strony pisma, pod tekstem. Następnie teczkę przekazywano do sekretariatu, gdzie były przedkładane do podpisu dyrektorowi lub jego zastępcy. Po podpisaniu dokumentu sekretariat jeszcze raz rejestrował dokument w dzienniku korespondencyjnym, po czym ekspediował go w kopercie do adresata¹⁸.

Stosowany w latach 1970-1972 system kancelaryjny (sposób wykonania czynności kancelaryjnych) wskazuje, iż mamy do czynienia z organizacją kancelarii o charakterze scentralizowanym, w której jedna wyspecjalizowana komórka zajmuje się spr-

¹⁶ APB, BKB „Wschód”, Sprawozdanie z działalności rady zakładowej przy BKBD za okres 1976-1977, sygn. 6.

¹⁷ W ogólnej praktyce zarządzania dokumentacją stosowany jest jeszcze system kancelaryjny bezdziennikowy, w którym oznacza się tylko pismo wszczynające sprawę, oraz rzadziej system kancelaryjny mieszany, łączący zasady lub elementy dwóch, powyżej wymienionych systemów kancelaryjnych.

¹⁸ APB, BKBD, Zarządzenia dyrektora z 1970 r. (nr 1-28), sygn. 83.

wami formalnymi (sekretariat ogólny). Był to silnie zbiurokratyzowany system zarządzania dokumentacją, który wydłużał drogę przechodzenia pisma przez kolejne punkty zatrzymania, i w konsekwencji opóźniał czas oczekiwania na wydanie decyzji/odpowiedzi. W styczniu 1972 r., w celu skrócenia obiegu pisma i szybszego załatwienia sprawy, powołano do życia kancelarie ogólną, którą organizacyjnie podporządkowano kierownikowi działu ds. administracyjno-gospodarczych. Prace w kancelarii ogólnej i w hali maszyn (biuro, gdzie sporządzano pisma na maszynie) nadzorował kierownik kancelarii ogólnej. Przy rejestracji pism przychodzących i wychodzących nadal obowiązywał dziennik podawczy, w dalszej kolejności sprecyzowano i rozdzielono sposób załatwienia korespondencji zwykłej i poufnej przez poszczególne pionery organizacyjne bydgoskiego kombinatu budowlanego¹⁹.

Zachowana instrukcja obiegu i sposobu załatwienia korespondencji zwykłej i poufnej z 1974 r. wskazuje, iż centralną rolę w pracy biurowej odrywała osoba kierownika kancelarii ogólnej. Odpowiadał on za przyjmowanie i ekspediowanie korespondencji, w tym rozdział i przekazywanie pism do poszczególnych komórek organizacyjnych, dodatkowo nadzorował rozdzielenie i doręczenie do poszczególnych działów czasopism, gazet, aktów normatywnych oraz przyjmowanie i nadawanie telefonogramów, telegramów i telefonów. Aby uprościć i przyspieszyć obieg pisma zniesiono w kancelarii ogólnej rejestrowanie całej korespondencji w dzienniku podawczym; zamiast tego pojawiły się arkusze spisu spraw. Zmiany te nie dotyczyły pism skierowanych do dyrektora kombinatu i jego zastępców, dla których kancelaria prowadziła oddzielny dziennik podawczy, do momentu dekretacji do poszczególnych działów. Do celów ewidencji obiegu pisma w każdym dziale podtrzymano prowadzenie dziennika korespondencyjnego²⁰.

Przedstawiony powyżej model zarządzania dokumentacją opierał się zarówno na elementach systemu dziennikowego (dziennik podawczy), jak i bezdziennikowego (arkusze spisu spraw), chociaż pierwszy system silniej oddziaływał na wykonywane czynności kancelaryjne. Wprowadzone zmiany z 1974 r. być może zapoczątkowały drogę ku dalszej decentralizacji systemu kancelaryjnego, jednak na tym etapie pracy badawczej, autorowi nie udało się ustalić kolejnych normatywów wewnętrznych potwierdzających taki bieg wydarzeń.

Obsługą sekretariatu i prowadzeniem działalności kancelaryjno-biurowej zajmował się Dział Administracyjno-Gospodarczy, który w tym okresie podlegał pod pion Zastępcy Dyrektora ds. Pracowniczych. Jednostka była odpowiedzialna też za prowadzenie archiwum.

¹⁹ APB, BKBD, Zarządzenia dyrektora z 1972 r. (nr 1-62), sygn. 85.

²⁰ APB, BKBD, Zarządzenia dyrektora z 1974 r. (nr 1-50), sygn. 88.

Wybrane zagadnienia dotyczące funkcjonowania BKB „Wschód”

Rozruch technologiczny i rozbudowa BKB „Wschód”

Kombinat budowlany w Bydgoszcy był jednym z czterech pierwszych w kraju²¹ „fabryk domów”, zakupionych do Polski z ZSRR, dzięki czemu już pod koniec 1971 r. uruchomiona została produkcja prefabrykowanych elementów wielkopłytowych.

Przedsięwzięcie objęło budowę nie tylko „fabryki domów”, lecz także zaplecza techniczno-produkcyjnego wraz z pełnym wyposażeniem Zakładu Produkcji Budowlanej, Domu Młodego Technika, bazy hotelowej, ośrodka wczasowego, rozbudowę zasadniczej szkoły zawodowej, także miały powstać dwa prototypowe budynki w ramach budownictwa mieszkaniowego przyzakładowego²². Całość inwestycji oszacowano na 572.391,00 mln zł (w cenach z 1970 r.), z czego koszt wzniesienia samego przedsiębiorstwa produkcji elementów wielkopłytowych wyniósł ponad 368 mln zł. Generalnym projektantem inwestycji było Biuro Projektów Przemysłu Betonów „Biprodex” w Warszawie, natomiast za wykonanie projektu budowlanego odpowiadało Bydgoskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego (BPBP)²³.

„Fabryka domów” rozpoczęła działalność w sposób niekompleksowy, ponieważ w chwili uruchomienia produkcji niezakończone były prace związane z budową obiektu administracji, portierni, zajezdni dla małej lokomotywy, oczyszczalni ścieków oraz dróg dojazdowych, w tym głównej arterii komunikacyjnej, czyli ul. Przemysłowej²⁴.

Bydgoski kombinat budowlany posiadał własną bocznicę kolejową, która była skomunikowana m. in. ze stacją Bydgoszcz Wschód Towarowa. Stacje rozrządową współużytkowało 8 innych zakładów zlokalizowanych w linii Bydgoska Fabryka Kabli – BKBD, jednak to „budowlańcy” byli głównym administratorem całej infrastruktury. Stan obiektu pozwalał na przyjęcie wagonów próżnych i ładownych z różnymi materiałami i towarami (cement, żwir, keramzyt, elporyt, stolarka budowlana, stal) oraz załadunku wagonów w fabrykaty, półfabrykaty, surowce, gotowe elementy budowlane²⁵. Niestety nie udało się autorowi ustalić stopnia wykorzystania stacji do przewozu i wywozu prefabrykatów i określenia roli tego środka transportu dla budownictwa mieszkaniowego.

W powstanie kombinatu zaangażowana była grupa inżynierów z ZSRR. Według preliminarza działalności administracyjnej przedsiębiorstwa z 1969 r., radzieccy specjaliści wraz z rodzinami mieli przebywać w Bydgoszcy prawie trzy lata. Obowiązkiem strony polskiej, wynikającym z umowy importu „fabryki domów”, było zakwaterowanie i opłacenie inżynierów ze wschodu, dlatego sporządzono dla nich specjalny fundusz płac, który przewidywał wysokie uposażenie. Według umowy z 1969 r. była to kwota prawie 5 ml zł, co stanowiło prawie 28% wszystkich przewidywanych kosztów związanych

²¹ Pierwsze kombinaty budowlane powstały jeszcze w Łodzi, Warszawie i Gdańsku. Łącznie, w okresie PRL funkcjonowało ok. 160 „fabryk domów”.

²² Według dokumentacji technicznej BZB z 1967 r. obszar przedsiębiorstwa przy ul. Przemysłowej 34 miał zajmować ok. 16 ha.

²³ APB, BKB „Wschód”, Plan techniczno-ekonomiczny za 1971 rok, sygn. 156.

²⁴ APB, BKB „Wschód”, Protokoły kontroli NIK za rok 1972, sygn. 229.

²⁵ APB, BKBD, Regulamin transportu kolejowego w Bydgoszcy (1975), sygn. 47.

z utrzymaniem przedsiębiorstwa w okresie jego powstawania. Z zakładowego funduszu płac pochodziły też środki na przeszkolenie polskich inżynierów w ZSRR: w latach 1970-1971 przewidywano wysłać tam 23 pracowników umysłowych²⁶, jednak z dokumentacji kombinatu wynika, iż do Rosji radzieckiej jeździli też niektórzy pracownicy fizyczni.

W 1970 r. dyrektor BKBD – PwB powołał specjalnego pełnomocnika ds. kontaktów ze specjalistami radzieckimi. Pełnomocnik odpowiadał za kontakty między inżynierami radzieckimi a przedsiębiorstwem w kwestii montażu fabryki, informując dyrekcję o przebiegu prac montażowych lub ewentualnie pojawiających się rozbieżnościach stron. W praktyce na porozumienie dotyczące montażu fabryki składał się zapis złożony w specjalnie założonej księdze, w której podpis w pierwszej kolejności składał kierownik grupy specjalistów radzieckich, na który odpowiadał powołany pełnomocnik, reprezentujący stronę kombinatu²⁷.

Jak już wspomnieliśmy kombinat rozpoczął działalność w drugim półroczu 1971 r., przy czym kolejny rok był okresem dochodzenia fabryki do pełnej zdolności produkcyjnej, której *optimum*, zgodnie z założeniami dokumentacji projektowej, miał nastąpić w 1974 r.

Roczna zdolność produkcyjna kombinatu dla dwóch zmian, zgodnie z opracowaniem przygotowanym przez stronę radziecką, wynosiła 8 700 izb, co odpowiadało 120 tys. m² p. u. Po wprowadzeniu trzeciej zmiany „fabryka domów” miała osiągnąć pełne obroty przerobowe, dzięki czemu planowano rocznie oddać do zamieszkania 12 450 izb (170 tys. m² p. u.).

W drugiej połowie lat 70. XX w. zostały zaplanowane prace modernizacyjne związane z rozbudową bydgoskiego kombinatu. Priorytetem było uruchomienie nowoczesnej fabryki budownictwa wielkopłytowego (FD-6/FB) o wartości 312 mln zł. Nowe rozwiązania techniczne i technologiczne, miały zastąpić zużyte i faktycznie już przestarzałe linie produkcyjne z początku lat 70. XX w.²⁸, które deformowały kształt i strukturę produkowanych prefabrykatów przeznaczonych do prac montażowo-budowlanych. Nowa fabryka wraz z zapleczem produkcyjno-usługowym i Kierownictwem Grupy Robót Zakładu Urządzeń Dźwigowych (jednostka odpowiedzialna za montowanie dźwigów osobowych w oddanych obiektach mieszkalnych) została zlokalizowana przy ul. Nowotoruńskiej²⁹. Rozruch przedsiębiorstwa nastąpił w 1979 r.³⁰

²⁶ APB, BKBD – PwB, Zasady działania BKBD – PwB, dz. cyt., sygn. 66.

²⁷ APB, BKBD, Zarządzenia dyrektora z 1970 r., dz. cyt., sygn. 83.

²⁸ APB, BKB „Wschód”, Analiza rozwiązań techniczno-technologicznych i zdolności produkcyjnej Fabryki Domów. Koncepcja zmian techniczno-technologicznych (1978), sygn. 203.

²⁹ APB, Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy, Wydział Wojewódzkiej Komisji Planowania (PL-II-8330/10), Decyzje lokalizacyjne dla miasta Bydgoszczy (1975-1977), sygn. 1253: Wojewódzka Komisja Planowania UW w Bydgoszczy dnia 4 grudnia 1975 r. wydała decyzje o lokalizacji inwestycji oraz opinie lokalizacyjno-koordynacyjną dla wybudowania drugiej w Bydgoszczy „fabryki domów”. Podobna dokumentacja została wydana dla zaplecza produkcyjno-usługowego w 1977 r.

³⁰ G. Kaczmarek, *Gospodarka komunalna, infrastruktura techniczna i socjalno-bytowa miasta*, [w:] *Bydgoszcz wczoraj i dziś 1945-1980*, praca zbiorowa pod red. S. Michalskiego, Warszawa-Poznań

Poważniejsze prace związane z generalnym remontem parku maszynowego znajdującego się na stanie BKB „Wschód” ruszyły dopiero w 1980 r. Podjęto starania w kierunku modernizacji systemu „szczecińskiego”, jednocześnie zaczęto wdrażać bardziej ekonomiczny system budownictwa mieszkaniowego OWT-67 (Oszczędnościowy Wielkopłytowy – Typowy), w którym zamierzano wykonać dla roku 1980 28% budynków mieszkalnych. Jednak uruchomienie tego systemu wiązało się ze sprowadzaniem prefabrykatów z zewnątrz.

Infrastruktura socjalno-bytowa

W 1974 r. załoga pracownicza mogła skorzystać z 5 stołówek w obiektach zamkniętych oraz jednego punktu wydawania posiłków w barakowie. Hotel robotniczy był przygotowany dla 200 osób, i zazwyczaj prawie wszystkie wolne miejsca były zajęte przez pracowników kombinatu. Obok hotelu działała klubokawiarnia z salami na 100 miejsc, bufetem, kioskiem „Ruchu” i biblioteką. Załoga „fabryki domów” mogła skorzystać też z gościnności Hotelu Wyżyny, znajdującego się przy ul. Ludowego Wojska Polskiego. W 1980 r. powstał hotel rodzinny dla pracowników kombinatu znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej.

Dojazd do hotelu robotniczego BKB „Wschód” przy ul. Przemysłowej był w godzinach popołudniowych utrudniony ze względu na brak połączenia komunikacyjnego z centrum miasta (linia 59). Niedostatecznie rozwinięta była też działalność kulturalna, dlatego nie powinien dziwić fakt, że robotnicy w godzinach wolnych od pracy nie stronili od alkoholu i gier karcianych.

Przy BKB „Wschód” działała od 15 listopada 1971 r. zakładowa przychodnia lekarska, która świadczyła usługi w zakresie przeprowadzania badań wstępnych i okresowych oraz leczenia stomatologicznego. W 1974 r. personel przyzakładowej przychodni składał się z internisty, stomatologa, dwóch pielęgniarek oraz obsługi rejestrującej pacjentów³¹.

Na bazę rekreacyjno-wypoczynkową „budowlańców” składały się domki campingowe w ośrodku wypoczynkowym BZB w Sianożętach (pow. koszaliński) oraz w Oówiece. Od 1977 r. ośrodek w Sianożętach był własnością BKB „Wschód”, dysponując 108 miejscami w jednym turnusie. Wynajmowano też miejsca w innych ośrodkach czasowych, ponieważ kombinat nie był w stanie w jednym sezonie zrealizować wszystkich zgłoszeń na wypoczynek w macierzystych bazach wypoczynkowych. Dla dzieci organizowano letnie kolonie, obozy wędrownie w rejonach nadmorskich i podgórskich, obozy harcerskie i zimowiska.

Zatrudnienie

Według bilansu zapotrzebowania na siłę roboczą bydgoska „fabryka domów” odczuwała duży niedobór pracowników, szczególnie tych wykwalifikowanych. Aby wypełnić

1988, s. 128: autor wspomina, iż druga „fabryka domów” nie osiągnęła nawet w przybliżeniu planowanych zdolności produkcyjnych.

³¹ APB, BKBD, Analiza działalności gospodarczej za rok 1974, dz. cyt., sygn. 200.

plany produkcyjne, skład załogi pracowniczej planowano w 1973 r. uzupełnić o 863 osoby, w tym 713 robotników grupy podstawowej; w kolejnym dwóch latach zamierzano zatrudnić nie więcej niż 500 robotników. W 1972 r. z grupy wykwalifikowanych robotników najbardziej poszukiwani byli malarze-tylnkarze (126 osób) i betoniarze (110 osób). Także poszukiwano pracowników nadzoru produkcyjnego, głównie majstrów i brygadzystów. Jednak przy niedostatecznej ilości siły roboczej w Bydgoszczy zaistniał problem sposobu przeprowadzania naboru pracowników. Rekrutację prowadzono wśród absolwentów miejscowych i regionalnych szkół przyzakładowych, niektórych tylko przyuczano do zawodu w ośrodku szkolenia zawodowego, jeszcze inni po prostu z marszu zasilali szeregi kombinatu. O pomoc w uzupełnieniu niedoboru robotników zwrócono się do BZB, które miało pomóc w przekazywaniu nowych pracowników z innych przedsiębiorstw budowlanych³².

Tab. 1. Stan zatrudnienia w BKB „Wschód” w latach 1971-1980

Rok	1971	1972	1973	1974	1975*	1976	1977	1978	1979	1980**
Produkcja podstawowa	b. d.	341	571	529	561	611	703	650	646	639
Produkcja pomocnicza	b. d.	497	615	659	639	671	599	582	543	502
Usługi produkcyjne	b. d.	83	139	198	212	199	238	278	280	286
Pozostali pracownicy fizyczni	b. d.	81	72	75	92	56	59	99	106	115
Ogółem pracownicy fizyczni	548	1002	1397	1461	1504	1537	1540	1510	1575	1575
Ogółem pracownicy umysłowi	188	284	442	476	390	382	391	396	394	385
Razem	871	1286	1839	1937	1894	1919	1990	2005	1969	1988
Dynamika 1971=100%	100	147,6	211,1	222,4	217,5	220,3	228,5	230,2	226,1	228,2

*dane obejmujące III kwartał 1975 r.

** wg planu na 1980 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BKB „Wschód” sygn. 11, 158, 159, 161, 166, 196, 197, 201.

Do połowy lat 70. XX w. stan zatrudnienia systematycznie wzrastał, natomiast w drugim pięcioleciu średniorocznie pracowało w kombinacie 1 969 osób. Dyrekcja dążyła do stabilizacji załogi pracowniczej poprzez zmniejszenie fluktuacji, która była jednak wysoka: przykładowo dla lat 1976-1977 wskaźnik ogólnego ruchu pracowników

³² APB, BKBD, Bilans zapotrzebowania na siłę roboczą na lata 1971-1975 (I/3137), sygn. 197.

wyniósł 51,7% (przyjęci: 27,8% – zwolnieni: 23,9%)³³. W 1980 r. załoga pracownicza, wg planowanej struktury zatrudnienia, miała składać się z 1.575 pracowników fizycznych (80,4%) oraz 385 pracowników umysłowych (19,6%), dzielących się na grupę inżynierjno-techniczną (252 osoby) i administracyjno-biurową (133 osoby)³⁴. Były to niemal identyczne wskaźniki zatrudnienia jak dla roku 1979. Przyjmując stan liczebności załogi pod koniec roku, w kombinacie mogło pracować ok. 2.050 osób (1980 r.). Powyższe zmiany miały utrzymać ruch na liniach montażowych i placach budów, planowano też wprowadzić system dwuzmianowy dla tzw. służb serwisowych, dla usuwania usterek i prowadzenia bieżących remontów. W rzeczywistości wzrost zatrudnienia nie zawsze przyczyniał się do zwiększenia produkcji, o czym świadczy sytuacja z roku 1980.

Fluktuacja pracowników administracji kombinatu była zdecydowanie mniejsza niż wśród pracowników fizycznych. W pierwszym, pełnym roku funkcjonowania kombinatu (1972 r.), liczba zatrudnionych pracowników administracyjno-biurowych wynosiła 105 osób, do roku 1980 średniorocznie nie przekroczyła stanu 165 osób.

Uprzemysłowione budownictwo mieszkaniowe

W pierwszej połowie lat 70. XX w. program realizacji budownictwa mieszkaniowego dla miasta Bydgoszczy przewidywał wybudowanie na obszarze 88 ha 53.500 izb o łącznej powierzchni 704.050 m². Największym wykonawcą tego gigantycznego przedsięwzięcia miał być bydgoski kombinat budowlany, wspomagany przez Bydgoskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Miejskiego (BPBM)³⁵. Obok ogólnego planu rzeczowego istniały bardziej szczegółowe założenia rozwoju budownictwa mieszkaniowego, ułożone przez kilkanaście instytucji i jednostek organizacyjnych odpowiedzialnych za kierunek i skalę budownictwa w Bydgoszczy i regionie. Zadania wyznaczone przez BZB w latach 1971-1975 przewidywały oddanie 25.680 izb (1972 – 1.780 izb; 1973 – 4.700; 1974 – 8.700; 1975 – 10.500)³⁶, natomiast władze partyjne, w zależności od przyjętego wariantu, planowały powstanie 26.600-35.500 izb. Z zakładanej realizacji powierzchni użytkowej strefy usługowej (ok. 30 000 m²), niemal połowę stanowiły zaległości z poprzednich lat (14.100 m²), dlatego już na początku działalności BKB „Wschód” pojawiła się dysproporcja pomiędzy szybko rozwijającą się przestrzenią mieszkalną i nadganiającą ją z wolną przestrzenią budownictwa towarzyszącego. Z tego względu przyjęto dolną granicę obowiązujących standardów powierzchniowych, która dla strefy handlu i gastronomii wynosiła ok. 170 m² powierzchni użytkowej (p. u.) na 1 tys. mieszkańców, a dla usług rzemieślniczych ok. 100 m² p. u. na 1 tys. mieszkańców³⁷.

W okresie 1971-1975 nowe obiekty budowlane w formie zwartych osiedli mieszkaniowych zaplanowano posadzić na Wyżynach, pierwszej dzielnicy-sypialni

³³ APB, BKB „Wschód”, Analiza ekonomiczna (rok 1977), dz. cyt., sygn. 202.

³⁴ APB, BKB „Wschód”, Plan techniczno-ekonomiczny na rok 1980, sygn. 166.

³⁵ APB, BKBD, Miasto Bydgoszcz. Budownictwo mieszkaniowe (1971-1975), sygn. 210.

³⁶ APB, BKB „Wschód”, Plan techniczno-ekonomiczne za 1971 rok, dz. cyt. sygn. 156.

³⁷ APB, Komitet Miejski PZPR w Bydgoszczy, Protokoły plenarnych posiedzeń (styczeń-czerwiec 1973), sygn. 51.

Bydgoszczy, Bartodziejach, oraz w mniejszej skali na Kapuściskach. W drugiej połowie lat 70. XX w. „wielka płyta” miała przestrzenie dominować na Wzgórzu Wolności, w południowej części Szwederowa, oraz w formie rozproszonej w pozostałych częściach miasta, głównie w Śródmieściu, dzielnicy Okole, Błonie, Kapuściska i in. Zaplanowano też prace uzbrojenia terenu pod budowę największej dzielnicy mieszkaniowej Nowy Fordon.

Fot. 1. Instalacje produkcyjne BKB „Wschód” przy ul. Przemysłowej 34 (1971 r.)

Źródło: APB, KW PZPR w Bydgoszczy, sygn. ffor. 826 (1).

W projekcie technicznym systemu organizacji i zarządzania kombinatu domów znalazł się zapis, iż bydgoski moloch budowlany będzie stosował przy wznoszeniu osiedli mieszkaniowych system „szczeciński”, który był wzorowany na radzieckich liniach technologicznych³⁸. Pierwsze obiekty zbudowane w systemie uprzemysłowionego budownictwa mieszkaniowego powstały w 1972 r. na placu budowy „Wyżyny – B1”. Od razu pojawiły się trudności wdrażania tej technologii, jednak w materiałach archiwalnych wytworzonych przez kombinat, możemy znaleźć informacje, iż plan budownictwa mieszkaniowego na rok 1972 został w pełni zrealizowany, a nawet kilka obiektów oddano do użytku bez poślizgu. Na powstanie pierwszego fragmentu wspomnianego osiedla Wyżyny w Bydgoszczy złożyło się 9 budynków mieszkalnych z 540 mieszkaniami i 1 890 izbami, o łącznej p. u. 25.758 m². Jednak od razu przekroczono poziom kosztów

³⁸ APB, BKBD, Projekt techniczny systemu organizacji i zarządzania kombinatu budowy domów, dz. cyt., sygn. 67.

własnych o 18,2 mln zł (27,8%), głównie argumentując ten niezbyt chlubny fakt brakiem doświadczenia wśród robotników i nadzoru technicznego w zakresie budownictwa mieszkaniowego. Odchylenie pomiędzy ceną jednostkową sprzedaży 1 m² p. u. a kosztami własnymi jednostkowymi 1 m² p. u. oscylowało w granicach 393-992 zł. Pierwsze bloki mieszkaniowe sprzedano więc z dużą stratą dla kombinatu. Bardzo szybko okazało się, że nie tylko brak doświadczenia był przyczyną dalszych problemów kombinatu w zakresie produkcji prefabrykatów i prac montażowo-budowlanych na placach budowy³⁹.

Według statystyk bydgoskiego kombinatu w 1973 r. oddano do użytku 1.451 mieszkań, w tym 4.805 izb, natomiast w kolejnym roku bydgoszczanie otrzymali klucze do 2.297 nowych mieszkań, w tym 8.185 izb.⁴⁰ W 1974 r. w produkcji podstawowej, w stosunku do poprzedniego roku, nastąpił wzrost w ilości oddanych izb o 58,8%, a w ilości oddanych mieszkań o 63,1%.

W 1976 r. powierzchnia użytkowa oddanych do eksploatacji mieszkań wyniosła 107 tys. m² (7.509 izb). Rok później mieszkańcy Bydgoszczy otrzymali do zamieszkania 30 budynków o łącznej powierzchni użytkowej 103.835 m², natomiast wykonawstwo w strefie tzw. budownictwa towarzyszącego przedstawiało się źle, gdyż „budowlańcy” zrealizowali tylko ¼ część planowanej inwestycji. Niewykonane zadania przechodziły na kolejny rok, piętrząc i tak już wyśrubowane plany robót montażowo-budowlanych.

W sprawozdaniu z realizacji planu rzeczowego BKB „Wschód” możemy przeczytać, iż w 1978 r. „zmontowano” budynki mieszkalne o łącznej powierzchni 124.274 m², a rok później 111.101 m² (27 obiektów mieszkalnych), przy czym powierzchnia użytkowa przestrzeni usługowej wyniosła 1.850 m² (1979 r.)⁴¹. W trudnym politycznie i gospodarczo roku 1980 nie udało się dopiąć planów budowlanych w sferze obiektów mieszkaniowych, ponieważ do użytku oddano 66.726 m² p. u., co stanowiło 80,4% planowanego wykonania. Tradycyjnie słabiej wyglądała sytuacja w sferze wykonawstwa obiektów socjalno-usługowych, ponieważ do użytku przeznaczono tylko 867 m² p. u. (51,1%)⁴².

Odnotowany w I kwartale 1980 r. cykl budowy 10 budynków mieszkalnych (Wzgórze Wolności, Bartodzieje, Szwedkowo) wynosił ponad 16 miesięcy (licząc okres trwania budowy od momentu zapisu o rozpoczęciu wykopu w dzienniku budowy do zakończenia), natomiast od rozpoczęcia montażu przez ekipy budowlane kombinatu, 8,5 miesiąca⁴³.

Dyrekcja kombinatu wysyłała pod koniec roku prośby do BZB o dokonanie korekt do Roczego Planu Rzeczowego (RPR), co faktycznie przesądzało o wyłączeniu z zadań poszczególnych budynków mieszkalnych. Przykładowo w 1974 r. opóźnienia dotyczyły 5 obiektów na osiedlu Bartodzieje (sektor III, 4 bloki) i Wyżyny (sektor B-1, 1 blok), ponieważ „budowlańcy” nie byli w stanie terminowo wykonać 418 mieszkań, na

³⁹ APB, BKB „Wschód”, Analiza cen i kosztów budownictwa mieszkaniowego BKBD (1972), sygn. 199.

⁴⁰ APB, BKBD, Analiza działalności gospodarczej za rok 1974, dz. cyt., sygn. 200.

⁴¹ APB, BKB „Wschód”, Materiały na XXX konferencję samorządu robotniczego (1980), sygn. 11.

⁴² APB, BKB „Wschód”, Sprawozdanie finansowe za rok 1980 (1981), sygn. 188.

⁴³ APB, BKB „Wschód”, Kontrola Najwyższej Izby Kontroli za lata 1978-1987, dz. cyt., sygn. 231.

co nakładały się trudności zarówno natury formalno-prawnej, jaki i terenowej (podmokły grunt na osiedlu Bartodzieje)⁴⁴. Przesunięcia w RPR dotyczyły też strefy obiektów socjalnych i usługowych.

Na mocy porozumień ze spółdzielniami mieszkaniowymi i przedsiębiorstwami z obszaru Bydgoszczy, Nakła, Solca Kujawskiego, Świecia i innych miast, podmioty te częściowo same montowały dostarczone przez bydgoski kombinat prefabrykaty i wykańczały zbudowane w ten sposób domy we własnym zakresie⁴⁵.

Problemy organizacji i funkcjonowania BKB „Wschód”

O podstawowych celach BKB „Wschód” była już mowa, warto jednak wspomnieć o dodatkowych zadaniach spoczywających na przedsiębiorstwie. Do zadań kombinatu należało przygotowanie terenu pod budowę osiedla, zorganizowanie inwestycji w zakresie technicznym, zabezpieczenie finansowego pokrycia inwestycji, organizowanie nadzoru nad realizowaną inwestycją, odbiór robót budowlano-montażowych, przestrzeganie terminów oddawania osiedli do użytku i rozliczenie inwestycji osiedlowych. Na wszystkich wyżej wymienionych etapach łamano w ten czy inny sposób zasady sztuki budowlanej, skutkiem czego wiele sytuacji przypominało sceny z serialu „Alternatywy 4”, parodiującego polską rzeczywistość w okresie „realnego socjalizmu”. Uwaga ta dotyczy nie tylko bydgoskiego kombinatu, lecz wszystkich jednostek podległych BZB.

W wyniku opóźnień często zdarzały się przypadki prowadzenia jednoczesnych prac zbrojenia terenu z pracami kubaturowymi, w wyniku czego roboty poszczególnych grup budowlanych ulegały dezintegracji i zwiększane były koszty wykonania inwestycji. Szwankowała więc relacja pomiędzy inwestorem a wykonawcą (kombinatem), a za przykład nieskoordynowanej współpracy śmiało może posłużyć budowa fragmentu osiedla Wzgórze Wolności (A-3, A-4) w latach 1977-1980. Rozkopany przez inwestora plac budowy nie pozwalał wykonawcy zbudować stałych dróg dojazdowych z płyt prefabrykowanych, ponieważ po ich trasie prowadzono budowę infrastruktury technicznej, między już istniejącymi bryłami obiektów mieszkalnych, co opóźniało lub wręcz hamowało dostarczenie materiałów budowlanych. Jeśli już udało się poprowadzić sieć ciepłowniczą i wodną, to z kolei nie dotrzymano terminu oddania do użytku obiektów wymiennikowni ciepła, które miały zabezpieczyć w ciepło i wodę budynki przeznaczone do zasiedlenia oraz obiekty w stanie surowym wymagające ogrzewania w okresie jesienno-zimowym⁴⁶.

Analogiczna sytuacja występowała na pozostałych osiedlach wznoszonych w 1980 r. (Bartodzieje, Szwederowo-Południe), dodatkowym problemem często przewijającym się w dokumentacji, było niekompleksowe przygotowywanie terenu przez inwestora, co wiązało się z niewykwaterowaniem lokatorów z istniejącej zabudowy mieszkaniowej⁴⁷.

⁴⁴ APB, BKB „Wschód”, Plan techniczno-ekonomiczny na rok 1974, sygn. 158.

⁴⁵ Informator Bydgoskiego Zjednoczenia Budowlanego, Poznań 1973, s. 38.

⁴⁶ APB, BKB „Wschód”, Kontrola Najwyższej Izby Kontroli za lata 1978-1987, sygn. 231.

⁴⁷ Tamże.

Z dokumentacji kontrolnej NIK wynika, iż jedną z przyczyn ewidentnego łamania sztuki budowlanej była presja wywierana na BKB „Wschód” przez organy administracji terenowej oraz regionalne zjednoczenie budownictwa. Można więc założyć, iż praktyka ta była stosowana powszechnie, i czynnik wzrostu ilościowego brał górę nad rachunkiem ekonomicznym i jakością wykonywanych prac⁴⁸.

Na etapie prac przygotowawczych i montażowo-budowlanych wielkopłytkowe budownictwo mieszkaniowe charakteryzowało się wysokim stopniem nieterminowości i opóźnień, które dezaktualizowały zadania, nakreślone w licznych planach rzeczowych. Przeciętne opóźnienia wynosiły I kwartał, jednak zdarzały się takie, które osiągały kilka kwartałów. Opóźnienia dotyczyły też rozruchu systemu grzewczego budynków mieszkalnych, przez co robotnicy w sezonie zimowym nie mogli prowadzić prac wykończeniowych wewnątrz obiektów. W okresie zimy 1977-1978 roboty wykończeniowe z tytułu braku ogrzewania obiektów na kilku nowych osiedlach mieszkaniowych przesunęły się o ponad 2 miesiące⁴⁹.

Naciski „z góry” i wysoki stopień amortyzacji parku maszynowego musiał odbić się na jakości produkcji i kulturze zawodowej załogi pracowniczej, o czym informują sprawozdania z kontroli NIK, przeprowadzane w bydgoskim kombinacie budowlanym. Za każdym razem wykrywały one niedociągnięcia i zaniedbania, przy czym źródeł tych niepokojących zjawisk praktycznie nie starano się likwidować lub robiono to powierzchownie, jakby były z góry wpisane w model funkcjonowania molocha budowlanego. W oparciu o sprawozdanie NIK za III kwartał 1980 r. możemy dowiedzieć się o złej jakości elementów budowlanych montowanych na placach budowy, w wyniku czego uszkodzeniu ulegały ściany wewnętrzne, co uniemożliwiało ich odpowiednie dopasowanie do ścian i podłóg, elementy ścian zewnętrznych posiadały liczne ubytki, kilkucentymetrowe szczeliny i nierówności. Dający do myślenia jest fakt, iż wadliwe prefabrykaty wysyłane na budowę były wcześniej sprawdzane przez zakładową kontrolę jakości, co wskazuje, że w wielu wypadkach świadomie dopuszczano do ich montażu⁵⁰. Świadczy to zarówno o niskiej kulturze pracowniczej niektórych członków załogi kombinatu, nie wyłączając kierownictwa poszczególnych działów, zezwalających na brakoróbstwo (produkowanie braków, wadliwych produktów), jak i pogarszającego się w szybkim tempie stanu urządzeń produkcyjnych. W wyniku słabej kontroli szerzyło się wśród „budowlańców” niechlujstwo i niedbalstwo, najczęściej przejawiając się niewłaściwym transportem prefabrykatów, nieprzepisowym składowaniem elementów budowlanych na placach budowy, czy uszkodzaniem podczas robót ziemno-budowlanych przewodów energetycznych,

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ APB, BKB „Wschód”, Analiza ekonomiczna (rok 1977), sygn. 202.

⁵⁰ J. Tota, *Fakty i mity wielkiej płyty*, Express Bydgoski, z dnia 25 czerwca 2011 r., s. 14-15: w wywiadzie były dyrektor kombinatu mgr inż. S. Chazbijewicz wyraził przekonanie, iż wyprodukowane w kombinacie prefabrykaty przechodziły ścisłą kontrolę jakości. Nieco inaczej przedstawiają sytuację sprawozdania NIK z okresu działalności BKB „Wschód”, dlatego spojrzenie na ten aspekt funkcjonowania kombinatu nie jest jednoznaczne.

cieplnych i telekomunikacyjnych⁵¹. Wszystkie te zjawiska zwiększały materiałochłonność i czasochłonność inwestycji, co w ostatecznym rozrachunku wystawiało niską ocenę efektywności działań. Partactwo i fuszerki⁵² ekip budowlanych zwiększały koszty robót poprawkowych na obiektach: przykładowo w 1974 r. wyniosły one 960 tys. zł i były wyższe od pierwszego, pełnego roku produkcyjnego z 1972 r. o 815 tys. zł.

Poprawa poziomu dyscypliny pracowników miała nastąpić w wyniku działalności komisji kontrolującej porządek i gospodarność na placach budowy, jednak skutki tych działań nie były zadowalające. Dyscyplinę pracy najczęściej łamano nieprzestrzeganiem obowiązku zachowania trzeźwości w czasie pracy (kupowanie i spożywanie alkoholu, głównie na budowach), o czym informowała prasa, często alarmowana przez osoby postronne obserwujące grupy nietrzeźwych robotników budowlanych⁵³. Zdarzały się przypadki jak w 1977 r., iż zatrudnianym w Zakładzie Produkcji Budowlanej skazańcom, niektórzy pracownicy podawali alkohol i pieniądze, co ewidentnie naruszało dyscyplinę pracy⁵⁴. Zarówno na terenie kombinatu, jak i na placach budowy często dokonywano zaboru mienia lub nie zabezpieczano go należycie przed kradzieżą.

Kolejny problem stanowiły osoby uchylające się od pracy, które wzbudzały konsternację, szczególnie wśród upartyjnionych członków kierownictwa kombinatu, odpowiedzialnych za politykę kadrową. Ustabilizowaniu załogi pracowniczej nie sprzyjała nadmierna absencja chorobowa, nieusprawiedliwione nieobecności, godziny przestoju. Pomimo przepisów pozwalających ewidencjonować i stosować kary regulaminowe wobec osób uchylających się od pracy, nie udało się uniknąć wysokiego odsetka niepracowanych roboczogodzin i wynikających z tego tytułu strat.

W zakresie zapotrzebowania materiałowego największy deficyt, szczególnie w drugiej połowie lat 70. XX w., występował na stal żebrowaną i gładką, grysy kamienne, keramzyt, mieszanki żwirowo-piaskowe, stolarkę budowlaną, także odczuwalne były braki sprzętowo-transportowe (np. traktory, żurawie budowlane).

⁵¹ /u/, *Droga niefraszobliwość*, Gazeta Pomorska, z dnia 18 czerwca 1975 r.; tenże, *Kilka dni bez gazu. Niebezpieczne rusztowania*, Gazeta Pomorska, z dnia 18 września 1975: mieszkańcy nowych osiedli mieszkaniowych do czasu usunięcia uszkodzeń najczęściej nie mieli dostępu do podstawowej infrastruktury technicznej, stąd brakowało stałego przesyłu wody, gazu, prądu.

⁵² /zak/, *Bydgoski Kombinat Budowy Domów kpi z lokatorów i inwestora*, Ilustrowany Kurier Polski, z dnia 1 września 1973: wg relacji dziennikarskiej trudna sytuacja mieszkańców osiedla „Wyżyny B-1” była wynikiem braku ciepłej wody, wdzierania się opadów deszczowych do piwnic i mieszkań, nieszczelnych sanitariatów, braku zieleni i oświetleniowych lamp ulicznych, za co odpowiadał BKBD; /?!/, *Pękła płyta balkonowa*, Dziennik Wieczorny, z dnia 26-27 marca 1977: dziennik relacjonuje oberwanie się 8 balkonów w bloku mieszkalnym wznoszonym przy ul. Bałtyckiej na Bartodziejach. We wrześniu 1979 r. runęło 12 balkonów przy okazji budowy „wieżowca” w dzielnicy Szwedkowo – Południe (!?), *Zarwało się 12 balkonów nowego wieżowca*, Dziennik Wieczorny z dnia 4 września 1979); Prasa relacjonowała też o spółdzielczym zakazie (!) korzystania z balkonów, które w razie dalszej eksploatacji groziły katastrofą budowlaną, w już oddanym do eksploatacji bloku mieszkalnym przy ul. Mazurskiej na os. Bartodzieje oraz drewnianych palach podtrzymujących konstrukcje balkonów jednego z obiektów mieszkalnych na Wzgórzu Wolności.

⁵³ APB, BKB „Wschód”, Pismo okólne dyrektora BKB „W”, nr 1-9, (rok 1979), sygn. 118.

⁵⁴ APB, BKB „Wschód”, Pismo okólne dyrektora BKB „W”, nr 1-19 (rok 1977), sygn. 116.

Konkluzja

Działalność BKB „Wschód” różnie można oceniać, jednak najczęściej dokonuje się to poprzez pryzmat liczby oddanych obiektów mieszkalnych i jakości ich wykonania. Na pewno w kwestii oddanych do użytku mieszkań należy wystrzegać się przyrównywania ówczesnej rzeczywistości do stanu obecnego, ponieważ jest to droga prowadząca prosto na manowce. Całkowicie inne podmioty zajmowały się budownictwem mieszkaniowym w PRL, gdzie dominowała przedsiębiorczość państwowa i zcentralizowane zarządzanie, a całkiem inni „aktorzy”, orbitujący w wolnorynkowej gospodarce, obecnie dyktują reguły gry i przejmują ciężar inwestycji związanych z sektorem budownictwa mieszkaniowego.

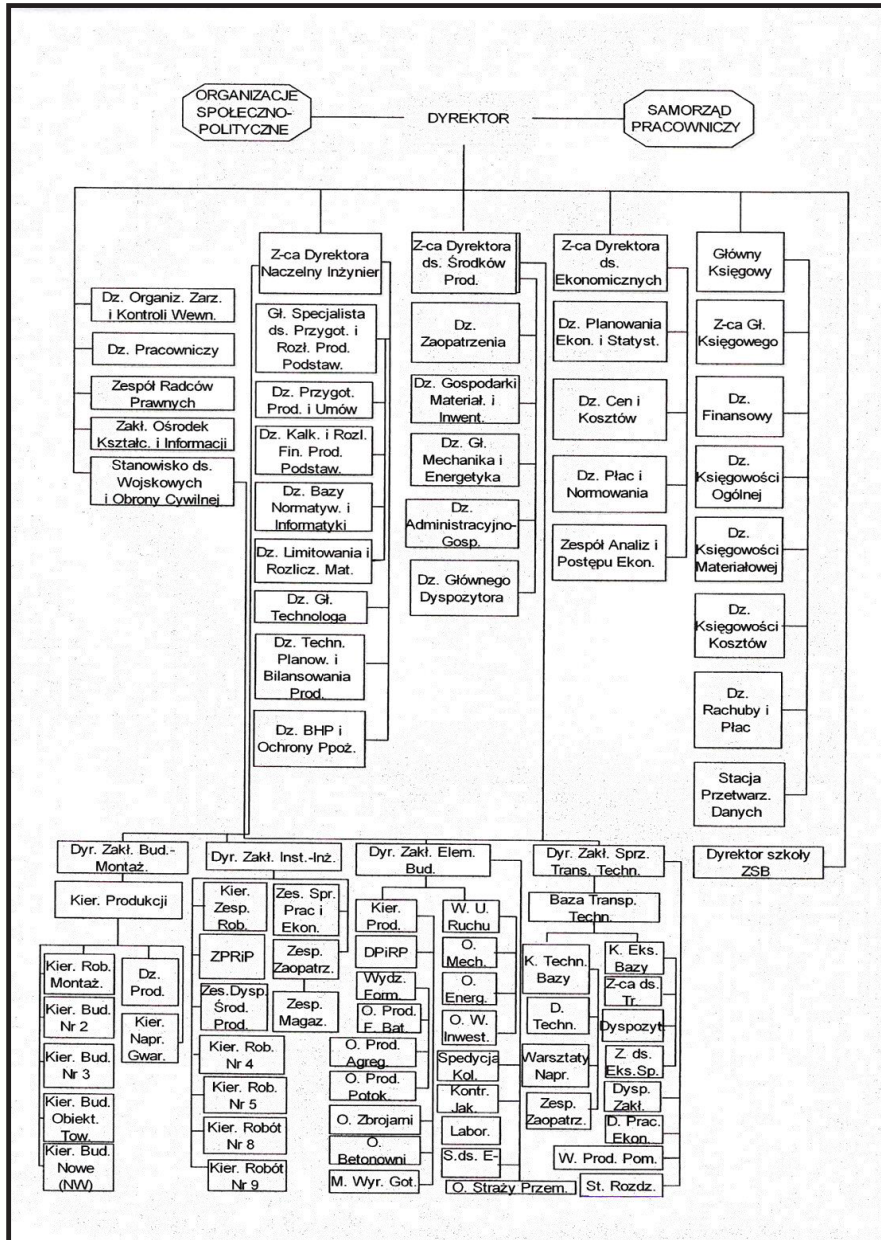
Kombinat budowlany, traktowany jako podmiot odpowiedzialny za bezpośrednie wytwarzanie społecznej przestrzeni miasta, zobligowany był przez nadrzędny szczebel zarządzania do działalności produkcyjnej i montażowo-budowlanej. W obranych przez „fabrykę domów” kierunkach funkcjonowania można doszukać się zarówno pozytywnych, jak negatywnych skutków działania. Z jednej strony możemy powiedzieć, iż „budowlańcy” z „Przemysłowej” byli w pewien sposób pionierami, ponieważ nigdy wcześniej ani później nie budowano mieszkań w takiej skali ani pod taką presją. To głównie dzięki BKB „Wschód” w przeciągu 10 lat przybyło w Bydgoszczy prawie 27 tys. mieszkań i ponad 102 tys. izb, a liczba osób przypadających na izbę uległa zmniejszeniu (1,08). Średnia powierzchnia oddanego do użytku mieszkania w pierwszym dziesięcioleciu pracy kombinatu wzrosła o 8 m² (53 m²). Jednak nie zaspokajało to w pełni potrzeb społecznych, gdyż wysoki wzrost zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej (najwyższy przyrost zatrudnienia nastąpił w okresie 1971-1975: 34 700 osób), spowodował przyrost ludności miejskiej. Dekada lat 80. XX w. była więc dla załogi BKB „Wschód” kolejnym okresem wyzwań i prób spełnienia oczekiwań zarówno wobec instancji państwowo-partyjnej, jak i zindustrializowanego społeczeństwa.

Z punktu widzenia planowania przestrzennego czy założeń urbanistycznych, skutki działania „fabryki domów” najczęściej wywołują negatywne komentarze. Wyraźnie można dostrzec, że stosowane przez bydgoski kombinat metody budownictwa rozwinęły trend ku architektonicznej monotoności i monumentalności, która przestrzenie i funkcjonalnie zuniformizowała i zakleszczyła, w ramach odgórnie obowiązującej doktryny planistycznej, znaczne obszary miasta. Nie było tutaj miejsca na różnorodność w stosowaniu form architektonicznych, brakowało wolnej przestrzeni w obrębie „blokowisk” oraz terenów zieleni i rekreacji. Od razu pojawił się poważny problem z dziedziny funkcjonalności tego obszaru, ponieważ wzniesiona głównie siłami kombinatu budowlanego strefa mieszkaniowa, nie była komplementarna z innymi strefami miasta, a często nawet wewnątrz siebie, kiedy brakowało pawilonów handlowych i gastronomicznych oraz obiektów socjalnych.

Czy jednak dyrekcje kombinatu interesowały względy estetyczne lub inna ideologia planistyczna niż ta, którą wdrażano przy wznoszeniu socjalistycznych „blokowisk”? Zapewne nie, gdyż liczyły się inne priorytety: polityczny, w tym hałaśliwa propaganda

sukcesu dyskontująca na swój rachunek niemal każdy oddany blok mieszkalny, oraz realny, ponieważ industrializacja w błyskawicznym tempie stworzyła deficyt mieszkań, na które w Bydgoszczy pod koniec 1970 r. czekało 28 tys. rodzin.

Aneks 1. Struktura organizacyjna BKB „Wschód”

Źródło: APB, BKB „Wschód”, Schemat organizacyjny (rok 1977), sygn. 73.

Widoczny przyrost strefy mieszkaniowej nie mógł, w uwarunkowaniach gospodarki nakazowo-rozdzielczej, oderwanej od liczenia się z ceną ziemi i kosztów produkcji, działać bez zastrzeżeń, co autor powyżej starał się dowieść. Zdecydowanie razi niegospodarność w zarządzaniu mieniem kombinatu, nieefektywność wykorzystania potencjału ludzkiego i jakość wykonywanych prac budowlanych. Cieniem kładzie się nadzór kierowniczy nad liczną przecież załogą pracowniczą, co obniżyło kulturę zawodową robotników. Do całościowego obrazu funkcjonowania jednostki należy doliczyć jej wadliwą strukturę organizacyjną, szczególnie w pionie produkcji budowlanej. Wypunktowanych powyżej nieprawidłowości nie był w stanie zamaskować nawet aparat propagandy, ponieważ obywatele na własnej skórze doświadczali wad i uciążliwości, jakie niósł ze sobą system prefabrykowanej „wielkiej płyty”. Jeśli mottem wszystkich działających w Polsce „fabryk domów” było „budować więcej, taniej, lepiej”, to w rzeczywistości udało się, i to tylko częściowo, zrealizować wskaźnik ilościowy, natomiast kwestia rachunku ekonomicznego i wykonawstwa zeszła na dalszy plan.

Oddzielając kwestie jakości wykonawstwa, warto wspomnieć o samej stabilności konstrukcji budowlanej obiektów mieszkalnych, które w okresie PRL powstały dzięki BKB „Wschód”. Dla zwiększenia ich trwałości kluczowe znaczenie mają współczesne prace termorenowacyjne, zabezpieczające stalowe elementy przed działaniem czynników atmosferycznych, powodujących korozję, dzięki czemu zespoły mieszkaniowe wzniesione w systemie wielkopłytkowym mogą trwać, wg opinii fachowców, jeszcze ok. 150 lat. Opierając się na tych zapewnieniach mieszkańcy „wielkiej płyty” nie powinni obawiać się katastrofy budowlanej, a krążące swego czasu opinie i tezy o stosunkowo krótkiej trwałości prefabrykowanych bloków (50 lat), można potraktować w kategoriach mitów i nieporozumień, demonizujących całą sytuację.

Rola i znaczenie BKB „Wschód” w procesie społecznego wytwarzania przestrzeni, przy wszystkich niedociągnięciach i problemach, jest bezsporne, gdyż trudno wyobrazić sobie dziś prawie 400-tys. miasto bez tego swoistego dziedzictwa architektonicznego z żelbetonu. Pomimo mankamentów wielkopłytkowe zespoły mieszkaniowe służą kolejnym pokoleniom bydgoszczan, nierzadko w relacji wspólnego zamieszkiwania rodziców i dorosłych dzieci. Świadczy to wyraźnie, że uprzemysłowione budownictwo mieszkaniowe stało się trwalsze niż system, w którym powstało, i w którym przestrzennie się rozwinęło. Jednak powrót do uprzemysłowionej metody wznoszenia obiektów mieszkalnych jest obecnie niemożliwy, ponieważ ciężar kształtowania przestrzeni mieszkaniowej spada na całkiem innych „aktorów” społecznego wytwarzania przestrzeni.

Streszczenie

Autor artykułu postanowił przedstawić kształt organizacyjny i podstawowy zakres funkcjonowania Bydgoskiego Kombinatu Budowlanego „Wschód”, natomiast w podsumowaniu została podjęta ocena skutków działalności kombinatu.

Ramy chronologiczne pracy obejmują okres 1969-1980, a więc od daty powołania jednostki przez organ nadrzędny, do okresu upadku rządów E. Gierka i końca realizacji kolejnego planu gospodarczego (1976-1980).

Do napisania pracy wykorzystano archiwalia, wytworzone przez Bydgoski Kombinat Budowlany, które znajdują się w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. Natomiast literatura przedmiotu, dość obficie zajmująca się zagadnieniami gospodarczymi w okresie PRL, w tym budownictwem mieszkaniowym, nie pozwala bliżej zapoznać się z całościową działalnością kombinatu.

Autor pracy żywi nadzieję, iż przedstawione fakty z pierwszego dziesięciolecia działalności kombinatu, przybliżą problematykę związaną z budownictwem mieszkaniowym w Bydgoszczy w dekadzie lat 70. XX w.

Słowa kluczowe: Bydgoski Kombinat Budowlany „Wschód”, uprzemysłowione budownictwo mieszkaniowe, system „szczeciński”, problemy produkcyjno-budowlane, osiedle mieszkaniowe

Organization and Functioning of Bydgoski Kombinat Budowlany “Wschód” (Bydgoszcz Construction Plant “Wschód”) in Bydgoszcz from 1969 to 1980

Summary

The paper is aimed at presenting the organisational structure and the basic range of functions performed by Bydgoski Kombinat Budowlany „Wschód”. In the conclusion the evaluation of the consequences of the company’s works has been attempted. The period analysed in the article stretches from 1969 to 1980, the former being the date of the forming of the company by the superior authority and the latter being the period when Edward Gierek lost the position of the First Secretary in the government of the country and the fifth economic plan (1976-1980) was completed. Archival materials, created by Bydgoski Kombinat Budowlany and stored in the State Archive in Bydgoszcz, were used when writing this article. However, the literature on the subject, which deals quite extensively with the economic issues in the period of the People’s Republic of Poland, including house-building, does not give enough information to analyse the company’s activities in a more comprehensive way. The author hopes that the presented facts, concerning the first decade of the company’s operations, will provide new information and explain some of the issues concerning house-building in Bydgoszcz in the 1970 s.

Keywords: Bydgoski Kombinat Budowlany “Wschód” (Bydgoszcz Construction Plant “Wschód”), industrialized house-building, “szczeciński” system, panel building, productive and building problems, housing complex.